

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 17. ledna 2023 ve věcech č. 40792/10, 30538/14 a 43439/14 – *Fedotova a ostatní proti Rusku*

Velký senát Soudu rozhodl čtrnácti hlasy ku třem, že došlo k porušení článku 8 Úmluvy, který zaručuje právo na respektování soukromého a rodinného života, jelikož Ruská federace nesplnila svůj pozitivní závazek poskytnout právní uznání a ochranu stejnopohlavním párům. Dále rozhodl třinácti hlasy ku čtyřem, že není třeba samostatně zkoumat stížnostní námitky na poli článku 14 ve spojení s článkem 8 Úmluvy.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovateli jsou ruští státní příslušníci. Jedná se o tři páry stejného pohlaví. Stěžovatelé podali k místním matričním úřadům oznámení o uzavření manželství. Jejich oznámení byla zamítnuta s odvoláním na zákon o rodině, který definuje manželství jako „dobrovolný manželský svazek muže a ženy“, což vylučuje páry stejného pohlaví. Stěžovatelé rozhodnutí bez úspěchu napadli před vnitrostátními soudy.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

Stěžovatelé namítali, že pro ně bylo nemožné nechat své vztahy formálně zaregistrovat a že kvůli právnímu vakuu, v němž se jako páry ocitli, byli zbaveni jakékoli právní ochrany a čelili značným obtížím v každodenním životě.

V rozsudku ze dne 13. července 2021 senát třetí sekce Soudu jednomyslně rozhodl, že došlo k porušení článku 8 Úmluvy, jelikož vláda neodůvodnila absenci jakékoli možnosti formálního uznání vztahu osob stejného pohlaví. Věc byla na žádost vlády postoupena velkému senátu.

A. PŘEDBĚŽNÉ OTÁZKY

a) Příslušnost Soudu k projednávání dané věci

Ruská federace byla dne 16. března 2022 vyloučena z Rady Evropy a dne 16. září 2022 přestala být smluvní stranou Úmluvy. Soud odkázal na své „Usnesení o důsledcích ukončení členství Ruské federace v Radě Evropy ve světle článku 58 Evropské úmluvy o lidských právech“ ze dne 22. března 2022. V dané věci ke skutečnosti, které dle stěžovatelů vedly k porušení Úmluvy, došlo před 16. zářím 2022. Vzhledem k tomu, že stížnosti byly podány v letech 2010 a 2014, byl Soud příslušný se jimi zabývat.

b) Status oběti

Soud zamítl námitku vlády, že stěžovatelé nejsou oběťmi porušení Úmluvy, jelikož se všechny tři páry v mezidobí rozešly. Dle Soudu nebylo doloženo, že by vnitrostátní orgány uznaly porušení práv stěžovatelů nebo že by poskytly nápravu. Nadto životní rozhodnutí stěžovatelů nemohla mít vliv na jejich postavení obětí; ve skutečnosti nelze vyloučit, že změny v okolnostech jejich života jsou právě důsledkem toho, že v Rusku nemohli získat právní uznání svého vztahu.

c) Aplikovatelnost článku 8 Úmluvy

Dle Soudu neexistence právního režimu pro uznání a ochranu párů stejného pohlaví měla vliv na osobní i společenskou identitu stěžovatelů. V době, kdy podali stížnosti k Soudu, usilovali o uznání a ochranu stabilních vztahů, které si vytvořili. Soud konstatoval, že článek 8 Úmluvy je na věc stěžovatelů použitelný jak z hlediska „soukromého“, tak z hlediska „rodinného“ života (např. *Orlandi a ostatní proti Itálii*, č. 26431/12 a další, rozsudek ze dne 14. prosince 2017, § 143; a *Pajić proti Chorvatsku*, č. 68453/13, rozsudek ze dne 23. února 2016, § 68).

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

a) K existenci pozitivního závazku státu poskytnout právní uznání a ochranu párům stejného pohlaví

Z judikatury Soudu vyplývá, že stát má zajistit právní uznání a ochranu párům stejného pohlaví zavedením „zvláštního právního rámce“ (*Oliari a ostatní proti Itálii*, č. 18766/11 a 36030/11, rozsudek ze dne 21. července 2015, § 185; a *Orlandi a ostatní proti Itálii*, cit. výše, § 210), nikoliv však nutně zpřístupněním manželství (*Hämäläinen proti Finsku*, č. 37359/09, rozsudek velkého senátu ze dne 16. července 2014, § 71). V tomto ohledu existuje shoda s výkladem článku 12 Úmluvy (*Schalk a Kopf proti Rakousku*, č. 30141/04, rozsudek ze dne 24. června 2010, § 63) a článku 14 ve spojení s článkem 8 Úmluvy (tamtéž, § 101 a 108). V současné době existuje na uvedenou otázku konsensus, o čemž svědčí shodný postoj řady mezinárodních orgánů a jasný trend smluvních států: aktuálně již 30 ze 46 států Rady Evropy umožňuje právní uznání párů stejného pohlaví (z toho 18 prostřednictvím institutu manželství a 12 v rámci jiných forem partnerství).

Soud uzavřel, že vzhledem k jeho ustálené judikatuře a trendům probíhajícím v členských státech Rady Evropy má stát podle článku 8 Úmluvy pozitivní závazek přijmout právní úpravu poskytující právní uznání a ochranu stejnopohlavním párům. Takový výklad Úmluvy poskytne těmto osobám účinnou ochranu jejich soukromého a rodinného života. Zároveň přiznává stejnopohlavním párům legitimitu a napomůže jejich inkluzi do společnosti. Soud zdůraznil, že demokratická společnost ve smyslu Úmluvy odmítá jakoukoli stigmatizaci na základě sexuální orientace. Je založená na rovné důstojnosti jednotlivců a diverzitu vnímá nikoliv jako hrozbu, ale jako zdroj obohacení (*Nachova a ostatní proti Bulharsku*, č. 43577/98 a 43579/98, rozsudek velkého senátu ze dne 6. července 2005, § 145). Pro mnoho orgánů je uznání a ochrana párů stejného pohlaví nástrojem boje proti předsudkům a diskriminaci homosexuálních osob.

b) Rozsah prostoru pro uvážení

Prostor státu pro uvážení je výrazně omezen, jelikož se jedná o zvláště důležité aspekty osobní a společenské identity osob stejného pohlaví. Současně je v členských státech Rady Evropy pozorován jasný pokračující trend. Shoda však nepanuje, pokud jde o formu takového uznání a obsah ochrany. Smluvní státy proto mají širší prostor pro uvážení při stanovení konkrétní povahy právního režimu; nemusí se jednat o manželství. Mají tak diskreci, a to ohledně formy uznání i obsahu ochrany. Poskytovaná ochrana musí být nicméně přiměřená a v úvahu je třeba vzít různé aspekty, zejména materiální (výživné, zdanění, dědictví) a morální (práva a povinnosti vzájemné pomoci), které jsou nedílnou součástí života v páru, a je tudíž žádoucí je upravit v právním rámci dostupném párům stejného pohlaví.

c) Ke splnění pozitivního závazku v dané věci

Ruské právo neumožňuje právní uznání párů stejného pohlaví. Takové uznání by přitom tvořilo součást rozvoje osobní a společenské identity stěžovatelů, kterou zaručuje článek 8 Úmluvy. Soud již v minulosti konstatoval, že partnerství, které představuje oficiálně uznanou alternativu k manželství, má pro stejnopohlavní páry hodnotu samo o sobě; přináší jim existenci a legitimitu ve vnějším světě (*Oliari a ostatní proti Itálii*, cit. výše, § 174). Nadto mají takové páry základní potřebu ochrany, která je neoddělitelně spjata s uznáním. V dané věci však tvořily páry stejného pohlaví pouhý faktický svazek, aniž by mohly upravovat základní aspekty života v páru, a aniž by se mohly na existenci svého vztahu odvolávat při jednání před soudními a správními orgány. Právní rámec tak nezajišťoval právní uznání a ochranu párům stejného pohlaví ve stabilním vztahu.

Vláda argumentovala veřejným zájmem, a to ochranou tradiční rodiny, názorem většiny obyvatel Ruska a ochranou nezletilých před propagací homosexuality.

Dle judikatury Soudu je ochrana rodiny v tradičním smyslu v zásadě závažným a legitimním důvodem, který může ospravedlnit rozdílné zacházení na základě sexuální orientace. Pojem rodiny se nicméně nutně vyvíjí, což dokazují změny, kterými prošel od přijetí Úmluvy. Ohledně párů stejného pohlaví Soud rozhodl, že vyloučení osoby ve stejnopohlavním vztahu z dědictví v případě úmrtí partnera nelze odůvodnit potřebou chránit tradiční rodinu (*Karner proti Rakousku*, č. 40016/98, rozsudek ze dne

24. července 2003, § 41; a *Kozak proti Polsku*, č. 13102/02, rozsudek ze dne 2. března 2010, § 99). K podobnému závěru dospěl i v případě odmítnutí udělit povolení k pobytu partnerovi stejného pohlaví z rodinných důvodů (*Taddeucci a McCall proti Itálii*, č. 51362/09, rozsudek ze dne 30. června 2016, § 98). Stejně tak shledal, že vyloučení osvojení druhým rodičem u stejnopohlavního páru v Rakousku, zatímco u heterosexuálního páru je tato možnost připuštěna, nelze odůvodnit ochranou tradiční rodiny (*X a ostatní proti Rakousku*, č. 19010/07, rozsudek velkého senátu ze dne 19. února 2013, § 151). V projednávané věci není důvod se domnívat, že by poskytnutí právního uznání a ochrany párům stejného pohlaví ve stabilním vztahu mohlo samo o sobě poškodit tradiční rodiny nebo ohrozit jejich budoucnost či integritu (*Bayev a ostatní proti Rusku*, č. 67667/09 a 2 další, rozsudek ze dne 20. června 2017, § 67). Uznání párů stejného pohlaví totiž nijak nebrání heterosexuálním párům uzavřít manželství nebo založit rodinu odpovídající jejich pojetí tohoto pojmu. Obecněji řečeno, zajištění práv párům stejného pohlaví samo o sobě neznamená oslabení práv zajištěných jiným osobám nebo jiným párům. Vláda nebyla schopna prokázat opak. Ochrana tradiční rodiny proto nemohla ospravedlnit absenci jakékoli formy právního uznání a ochrany párů stejného pohlaví.

Soud již v minulosti odmítl argument vlády, že většina Rusů nesouhlasí s homosexualitou, v souvislosti s případy týkajícími se svobody projevu, shromažďování nebo sdružování sexuálních menšin. Bylo by neslučitelné se základními hodnotami Úmluvy, kdyby byl výkon práv podle Úmluvy menšinovou skupinou podmíněn akceptací ze strany většiny. Pokud by tomu tak bylo, práva menšinové skupiny by se stala spíše jen teoretickými než praktickými a účinnými, jak požaduje Úmluva (*Bayev a ostatní proti Rusku*, cit. výše, § 70). Tvrzený negativní postoj heterosexuální většiny v Rusku nelze stavět proti zájmu stěžovatelů na zákonném uznání a ochraně jejich vztahu.

Pokud jde o ochranu nezletilých před propagací homosexuality, Soud neviděl důvod se odchýlit od závěrů ve věci *Bayev a ostatní proti Rusku* (cit. výše), ve které shledal, že vnitrostátní právní úprava zakazující propagaci homosexuality a dalších netradičních sexuálních vztahů před nezletilými představuje předpojatost heterosexuální většiny vůči homosexuální menšině. Přijetím takových zákonů se posiluje stigmatizace a předsudky podporující homofobii, což je neslučitelné s pojmy rovnosti, pluralismu a tolerance, které jsou vlastní demokratické společnosti.

Soud uzavřel, že žádný z důvodů veřejného zájmu, kterými argumentovala vláda, nepřevážil nad zájmem stěžovatelů na právním uznání a ochraně jejich svazku. Vláda tak překročila svůj prostor pro uvážení a nesplnila pozitivní závazek zajistit právo stěžovatelů na ochranu jejich soukromého a rodinného života. K porušení článku 8 Úmluvy tudíž došlo.

Soud nepovažoval za nutné samostatně přezkoumávat stížnostní námitky na poli článku 14 ve spojení s článkem 8 Úmluvy (např. *Oliari a ostatní proti Itálii*, cit. výše, § 188).

III. Oddělená stanoviska

Soudce Pavli se ve svém částečně nesouhlasném stanovisku, ke kterému se připojila soudkyně Motoc, vymezil proti rozhodnutí většiny neposuzovat samostatně námitky na poli článku 14 ve spojení s článkem 8 Úmluvy.

Soudce Wojtyczek se ve svém nesouhlasném stanovisku ohradil zejména proti přístupu zvolenému většinou k otázce výkladu Úmluvy a rozsahu mandátu Soudu. Verdikt většiny v této věci dle jeho názoru znamená vytvoření nového práva, které v Úmluvě původně nebylo zaručeno a které žalovaný stát při její ratifikaci nemohl předvídat.

Soudkyně Poláčková se ve svém nesouhlasném stanovisku vyslovila k procesní otázce složení velkého senátu Soudu zasedajícího v dané věci dne 12. října 2022, tj. poté, co Ruská federace přestala být smluvní stranou Úmluvy. Dle jejího názoru ve velkém senátu již neměl zasedat ruský soudce.

Dle nesouhlasného stanoviska ruského soudce Lobova aktuální judikatura Soudu a zjevná absence konsensu neumožňují výklad, že Úmluva ukládá státům pozitivní závazek zajistit právní uznání a ochranu párům stejného pohlaví.